

rický strukturní funkcionalismus není omezen jen na pouhou oblast sociologie. Proto má kritika a analýza francouzského strukturalismu, jak ji podává M. N. Greckij, význam i pro správné pochopení a hodnocení omezeností a nedostatků sociologického strukturalismu, který vyhlašuje své ambice být moderním a vědeckým pojetím, které vytlačuje a chce nahradit marxismus. Práce M. N. Greckého i přes svou stručnost dokazuje sílu a přesvědčivost marxistické analýzy módních a rádo by vědeckých koncepcí strukturalismu a v tomto smyslu má svůj velký význam

Jak pomoci sociálnímu rozvoji?

Jacques Delors: Les indicateurs sociaux,

Futuribles Paris, 1971

Takovou otázku si klade Jacques Delors, ředitel sociálních služeb při francouzské plánovací komisi. A odpovídá na ni ve sborníku, který je vlastně příspěvkem k metodice výběru sociálních ukazatelů: zlepšením sociálního plánování.

Plánování totiž přestalo být doménou ekonomů a i v západních zemích roste úsilí o systematické organizování velkých sociálních funkcí, které ve společnosti leží z větší části na bedrech státu, jako je tomu u ochrany zdraví, výchovy a dalších. Aby státní politika v těchto oblastech byla úspěšná a finanční prostředky účelněji rozmístovány, je nutné dokonaleji poznat sociální skutečnost. Společenská potřeba si vynucuje doplnění finančních rozpočtů o plány sociálního rozvoje.

Tak to vidí pořadatel sborníku jako odborník i z titulu své funkce ve státním aparátu. Studie je vlastně zpracována především pro potřeby úřadu pro plánování. Nejde v ní o hluboké analýzy, ale o přehled konkrétních metodologických prostředků, používaných nebo navrhovaných k používání při zkoumání uvedených oblastí. Dokonalejších výsledků při státních intervencích do zvyšování životní úrovně a do stylu života občanů je možné dosáhnout především dokonalou

pro vytváření správných teoretických postojů k sociologickému strukturalismu. Budiž však na závěr dovolena jedna kritická poznámka. Myslím, že Greckij příliš přeceňuje vědeckost a nespornost toho strukturalismu, který nazývá konkrétně vědeckým, a vidí rozpory a nedůslednost i neudržitelnost tzv. strukturalismu na obecně sociologické a filosofické úrovni. Řada nedostatků a vnitřních rozporů strukturalismu je podle mého soudu obsažena již v tom strukturalismu, který autor nazývá konkrétně vědeckým.

Eduard Urbánek

znalostí sociálních problémů, a ta je závislá na perfektnosti měření. Nástroje k němu poskytuje statistika a sociální výzkum. Delors nesdílí skepticismus některých odborníků, kteří poukazují na nemožnost změřit kvalitativní jevy, nebo obavy, že plán znamená nebezpečí pro rozvoj individuálních svobod. Předmětem sociálního plánování nejsou tak obecné jevy, jako je „štěstí národa“, ani se nesnaží vtěsnat každého jedince do společného modelu lidské existence. Jde mu o to evidovat vědomý nebo i nevědomý výběr činností, jak ho realizují jednotlivci i skupiny, a tomuto výběru pak zdokonalovat podmínky tak, aby společnost i její členové mohli optimálně realizovat své záměry na sociálně kulturním poli. Možnost kvantifikovat kvalitativní jevy byla už prokázána. Její platnost však kolísá pro často pochybnou hodnotu zpracovávaných dat. Proto je třeba soustředit se na metodologii, konkrétně na ukazatele sociálního rozvoje a podrobit je kritické analýze citlivého pozorovatele.

Sociální rozvoj je v recenzované knize chápán v nejširším slova smyslu — zahrnuje všechny projevy aktivity a chování lidí, týkající se jejich existence a způsobu života. Nový výběr ukazatelů byl

proveden v podstatě na objednávku a tak, aby se na jejich základě daly sociální jevy kvantifikovat. Hlavní nesnáze tkví podle autora v problému, jak ukazatele sestavit a jak zajistit jejich jednotnou interpretaci. Proto celou tematiku rozděluje do několika oblastí, z nichž každá zahrnuje část ze sociálního života tak, aby korespondovaly i s předpoklady dalšího jeho rozvoje. Výběr témat je subjektivní a neklade si nárok na vyčerpávající odraz skutečnosti, ale snaží se o ni.

Jednotlivé oblasti autoři stručně charakterizují a vymezují jevy, které se musí vzít v potaz, má-li konečné poznání být co nejúplnější. Pro jejich rozbor není v recenzii místo. Spokojme se tedy s informativním přehledem jednotlivých ukazatelů. Téma nazvané „naděje na život“ je specifikováno jako šance žít, spojená s určitou věkovou kategorií: jaká je u novorozeněte, u člověka ve dvaceti, šedesáti letech — a jako obnova generací. K prvnímu patří dětská úmrtnost, věková struktura mortality a její příčiny. K druhému uzavírání sňatků, fertilita a migrace. Ochrana zdraví se skládá z obecné úrovně zdraví (měřené nemocností), poměru nemocných určitou nemocí ke zdravým, z charakteristiky systému ochrany zdraví a čísel, představujících státní politiku ve zdravotnictví. Vývoj rodiny obsahuje: rodinu a její demografický vývoj, počet sňatků, postoje vůči porodnosti, potraty, regulace porodnosti, stabilitu rodiny (počet rozvodů) a intenzitu rodinného života. Účast žen na ekonomickém a sociálním životě je rozdělena na participaci ekonomickou (struktura kvalifikace, vykonávání domácích prací, socio-demografické podmínky) a sociální (volební právo, právo zastávat volené funkce, účast v odborech).

Pátý okruh problémů — místo starých lidí ve společnosti — zahrnuje celkovou demografickou situaci, strukturu příjmů, zdravotní stav, profesionální aktivitu a životní styl. Další skupiny lidí, kteří stojí na „periferii“ společnosti, reprezentují ti, co trpí nějakým fyzickým nebo psychi-

kým handicapem, lidé trestaní, asociální živly a podobně. Vývoj zaměstnanosti je chápán jako adaptace na vědeckotechnický vývoj a je měřen kvantitativními ukazateli (počty zaměstnanců), kvalitativními ukazateli (struktura kvalifikace) nebo údaji o nezaměstnanosti. Úlohu výchovy ukazují data změn a fungování systému výchovy podobně jako kulturní rozvoj údaje o žádoucích výsledcích, hustotě stadiónů, produkci knih, o kinu a divadlu, způsobech trávení volného času. Oblast s názvem „přizpůsobování se změnám“ je vlastně pokusem o měření intenzity změn pomocí přelévání investic, počtu vzniklých a zaniklých průmyslových podniků, procenta podniků s více než 2 000 zaměstnanci (tedy stupně koncentrace průmyslu), proporcí aktivní populace v zemědělství, profesionální i geografické mobility a některých dalších.

Otevřenost vůči vnějšímu světu je zkoumána prostřednictvím migrace, smíšených sňatků mezi snoubenci různých národností, údajů o turistice a kulturním pohybu, kterým se rozumí překlady knih, vývoz a dovoz filmů, gramofonových desek, výměna interpretů. Využití národních zdrojů představují investice do výroby a spotřeba individuální i kolektivní, využití národního důchodu, čísla o rozdělení a návratnosti. Zvlášť je zkoumán vývoj vlastnictví, prognostika a „sociální účet“, to znamená výdaje na sociální účely. V kapitole obydlí je zahrnut počet osob na jednu místnost, přelidnění některých míst, stáří a vybavenost bytů ledničkou a pračkou, zahrada u domu atd. Organizace zemědělské oblasti je vysvětlována vztahem mezi zemědělskou populací a produkcí, úrodností na hektar, počtem lékařů na venkově, dovolenými zemědělských pracovníků. Městský rozvoj je specifikován jako hustota obyvatelstva ve městech, tendence jejich rozvoje a podobně, využití času jako jeho rozdělení, náplň pracovního a volného času atd.

Zajímavou pasáž sborníku tvoří část o sociální mobilitě, u které se zastavíme

podrobněji a doplníme tak stať, která je tomuto tématu věnována. Autoři ji chápou jako důsledek dvojího pohybu: technologického pokroku a snahy po demokratizaci, což oboje zvyšuje plynulost sociální struktury i rozrušenost sociálních limitů. Ukazuje na plasticitu struktur i situací pomocí měření pohybu v hierarchii a zároveň je dokladem většího či menšího stupně otevřenosti společnosti a jejich institucí. Sociální struktury není snadné ohraničit a přechod z jedné do druhé nelze změřit statistikou. Autoři navrhuji rozdělit je do tří oblastí a v nich teprve stanovit potřebná kritéria. Jde o rovnost šancí na vzdělání, organizaci profesionálního života a prostupnost mezi sociálními vrstvami. Rovnost možností získat vzdělání (hlavní argument otevřenosti společnosti) je zkoumána prostřednictvím počtu studujících ve věku 17 až 21 let v korelaci se socioprofesionálním statutem jejich otců a podle uvedených tabulek je prý důkazem o sociální rovnosti vůči školnímu vzdělání. Informaci o vyšším typu vzdělání podávají údaje o studentech vysokoškolských a o tom, kolik z nich úspěšně skládá zkoušky — opět v souvislosti se sociálně profesionální kategorií, do které patří otcové. Ukazatelem demokratizace vzdělání je vývoj počtu stipendistů v poměru k celkové školní populaci a sociální výdaje v poměru k celkovým finančním nákladům na školství podle státního rozpočtu. Pro profesionální mobilitu se nabízí jako ukazatel především intenzita některých charakteristických změn v povolání, jako je například přechod dělníka od polokvalifikované ke kvalifikované práci. Relativně významný je také počet profesionálních postupů v jednotlivých kategoriích během určitého období. Obraz obecného mobilního pohybu ve společnosti udává poměr průměrného profesionálního postupu vzhledem k celkové ekonomicky aktivní populaci. Zkoumání je doplněno procentem mobility v korelaci s postškolním vzděláním a údaji o finanční pomoci, která je pro výchovu dospě-

lých určena. Výměna mezi sociálními skupinami je měřena třemi způsoby: srovnáním sociálních a profesionálních kategorií mezi generacemi, tedy inter-generační mobilitou, změnami sociální skupiny během života (intra-generační mobilitou) a posunem do rodiny na vyšším stupni hierarchie (sňatkem).

Interpretace a celkový přístup k problému sociální mobility a jejímu měření je názorným příkladem jak v nemarxistické sociologii obecného chápání této tematiky, tak zásadního hlediska autorů vůči sociální oblasti jako celku. Vyhýbají se třídní diferenciaci a tím opomíjejí zásadní kritérium pro určení sociálních pozic ve společenském systému. Celá studie nese pečeť chybných teoretických východisek i metodologických přístupů v nemarxistické sociologii obvyklých. Přehlíží tak zásadní podmínky společenského vývoje, jakým je zespolečnění výrobních prostředků, ale něco jiného bychom od autora, vzhledem k jeho postavení ve státním aparátu, sotva mohli očekávat. Celý problém je tak přes všechnu snahu o maximální komplexnost zúžen a výrazně poznamenán poplatností vůči oficiálním hlediskům francouzské státní politiky. Můžeme proto práci ostře kritizovat, stejně jako jí můžeme vytknout násilnost ve spojování a dělení kritérií do hlavních témat, jejich překrývání a podobně, jak to ostatně činí i autorovi francouzští kolegové. V recenzi však nejde o víc, než o ukázkou jednoho z možných (a pro marxistickou sociologii bez kritické analýzy nepřijatelných) pohledů na metodologickou problematiku zkoumání sociální existence, jak je v knize prezentován. Sborník se o zásadní tvůrčí rozbor tématu ani nesnaží. Má praktický účel: vybavit výzkumníky takovými nástroji, které by byly obecně použitelné a zahrnovaly podstatné charakteristiky, potřebné k usměrňování sociálního vývoje prostřednictvím státu. I když se to autorům nemohlo podařit, přece je jejich práce v jistém smyslu poučná. Usnadňuje orientaci v so-

ciální problematice tím, že se pokouší o její kategorizaci, podává přehled ukazatelů zkoumání, a tím zároveň i možnost v polemice s nimi nalézt na základě

marxistických teoretických i metodologických principů ukazatele dokonalejší, hlouběji postihující společenskou skutečnost. *Jitka Havlová*

Niklas Luhmann, Soziologische Aufklärung

*Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme, Westdeutscher Verlag,
Köln und Opladen, 1970, 268 str.*

Kniha západoněmeckého autora Niklase Luhmanna patří svým základním zaměřením a hlavní problematikou spíše k výjimkám. Pojednává totiž a tématu, kterému se jen někteří západoněmečtí sociologové nanejvýš věnovali v kritických úvahách o americkém funkcionalismu. Luhmann se totiž ve své knize, která je vlastně souborem statí a dílčích studií, zabývá funkcionalismem, a to pozitivně. Je otevřeným zastáncem funkcionalismu a současně usiluje o jakousi jeho modernizaci, aby se vyhnul kritikám, které již dříve byly zaměřeny proti funkcionalismu. Pojednává o funkcionalismu jako metodě v obecné rovině, ovšem nejčastěji ve vztahu k sociologii a také v druhé části ve vztahu k obecné teorii systémů.

Luhmann, jak již bylo řečeno, obhajuje funkcionalismus. Již ve svých prvních statích vystupuje jako přesvědčený obhájce funkcionalismu. Je si ovšem vědom kritických výtek, které již byly, funkcionalismu adresovány v literatuře. Luhmann sám uvádí jakýsi přehled těchto výtek. U zastánců funkcionalismu platí funkcionalismus jako metoda společenských věd, jako jedna z metod výzkumu mezi jinými a jako zvláštní druh tvoření pojmů a jejich kladení do vzájemných vztahů. Proti funkcionalismu však bývá často vznášena kritika, která ho odmítá, vytýká nejasnost základních pojmů (zvláště pojem funkce) hodnotící implikace, nevnímavost pro sociální změnu. V jiných případech se popírá, že by se funkcionální metoda lišila od běžných jiných technik kauzálního vysvětlení (byl to zvláště americký autor Kingsley Davis, který prohlašoval pojetí funkcionalismu

jako nějaké specifické zvláštní metody za mýtus). Mezi dalšími námitkami proti funkcionalismu patří tvrzení, že byl oprávněně namířen proti jednostrannostem pozitivistického empirismu a evolučního historismu, ale nyní ve zralém stadiu společenských věd se stává zbytečným.

Ze známých funkcionalistů uvádí Luhmann především T. Parsonse a jeho pojetí funkce jako každého výkonu uvnitř strukturovaného systému, který přispívá k jeho udržení a zachování. Parsons ovšem chápe systémy jako systémy jednání, jejichž jednání je vzájemně závislé a v této závislosti relativně invariantní ve vztahu k okolnímu prostředí, tj. relativně nezávislé na změnách okolního světa. Podle Luhmanna již dnes nelze bez dalšího vysvětlovat příčiny z jejich účinku, tj. funkci nějakého jednání jako účinek. Vidět funkce nějakého jednání jako účinek není ještě dostačující důvod, že faktický výskyt takového jednání je vysvětlen, nebo umožňuje předpověď. Luhmann je tedy nejen zastáncem funkcionalismu, ale je též současně kritikem dřívějších jeho variant a forem, které kritizuje jako jednostranné nebo nedostačující. Stará funkcionalistická teorie vztahovala funkcionální vysvětlení přednostně na potřeby a vycházela z toho, že potřeby se stávají pro jednání, jež uspokojuje potřebu motivem, tj. příčinou, jež působí kauzálně. Také teorie rovnováhy rovněž vysvětlovala kauzálně. V systému jsou založeny příčiny, které se stávají v případě poruch účinnými, aby přivedly systém zpět do stabilního stavu. Ke kritice nedostatků dřívějšího pojetí funkcionalismu přispěl